

valamint szint a költő életéhez és költészetéhez, végre aztán megjelenik Eckhardt Sándornak már előbb említett Balassi tanulmánya, mely a tudós éles szemével és a kitünő esztéta szerető gondosságával és hozzáértésével megszűri és rendezi az eddigi eredményeket, sőt újakat is nyújt, választ adva a fentebbi kérdésekre, az *Ismeretlen Balassiban* pedig véglegesen megoldja a Coelia-titkot, fényt derít Balassi eddigi homályos életrajzi adataira. A szerző e művében az olvasó „Balassi Bálintnak nem teljes és minden részletre kiterjedő életrajzát kapja, hanem egyes egyedül annak az anyagnak közlését és történeti összefüggésben való összeállítását, ami eddig ismeretlen volt“. És ennek az ismeretlen anyagnak bősége szemkápráztatóan gazdag.

Nincs többé kétség Balassi Bálint születési évszáma felől. A Balassa András bibliájába való bejegyzést a szerző a Nemzeti Múzeum levéltárában talált Balassi János önvédelmi írásával is megerősíti, melyben fiát 16 évesnek mondja. Így nem fogadtató el a gyulai katonái őrségjegyzéknek 1562-ből és 1564-ből való adata, mely szerint Bálint a hadakozást Gyula várában kezdte volna, mert hiszen Balassi „az első összeírás idején még nyolc éves sem volt.“ De a szerző megcáfolja azt is, hogy Balassi Bálintnak két bátyja lett volna, ugyanis az életrajzírók a Szklabonyai Balassákat vélték gyarmati Balassa János fiainak. Balassi Bálint jellemére új fényt derít egyik jobbagya védelmében Ernő főherceghez írt levele, melyet az igazi humanizmus szellője leng át. A szerző megállapítja a költő „eszményképeinek“ kilétét is. Losonczy Annának, az egri Muzsának jellemét is újabb

adatokkal világítja meg. Balassa tragikus házasságának történetét a levelek és vallomások adatainak tükrében mostmár egész tisztán látjuk. A szerző megoldja a Zsófia-rejtélyt is. De az új adatok tömegében kétségtelen a legérdekesebb a Coelia-dalok eddig ismeretlen műzsájának megállapítása, ki Wesselényi Ferencné, Szarkándy Anna volt.

A szerző kimutatja a költő édesapjának, a nagystílű, európai látókörű férfiúnak olasz kapcsolatait is, így aztán teljesen megvilágosodik előttünk hogyan lehetett a fiú az olasz kultúra részese. „A vér és arany drámájában...“ a költő „korának tanúi szólaltak meg ebben a könyvben saját szavukkal; olyanok, akiket eddig alig ismertünk: apja, hugai, katonatársai, ellenségei és a szép asszonyok, akiket eddig csak a költő egyoldalú monologjaiból ismerhettünk.“ A végletek költője és a végletek kora megrázó egységben áll előttünk; amilyen a kor, olyan a gyermeke: nagyszerű és leverő, önfeláldozó és önző a végletekig. A kultúra és az ösztönök küzdelmének pompás rajza ez a mű. A franciásan világos és egyszerű stíusból élesen rajzolódik elénk egy-egy arckép, mely mögött a civődő, önerejét emésztő magyarság tragikus sorsa sötétlik.

MADÁCSY LÁSZLÓ

Varjas Béla: XVI. századi magyar orvosi könyv. Kolozsvár, 1941 Sárkány nyomda nyomása. Betűhű kiadás. XXIV és 656 oldal. Bevezetés Varjas Bélától. Erdélyi Tudományos Intézet kiadása.

A marosvásárhelyi Teleki tékában őrzött kódex ismeretlen magyar szerző, orvos vagy tanult sebéss munkája, Varjas nyomozása

szerint az 1570-es években keletkezett kompiláció. A kódex Lencsés György másolatában maradt fenn.

A kódex szinte kiegészíti a kortárs Mélius és Beythe herbáriumait, amennyiben nem a növények ismertetése a célja, hanem a már ismertnek feltételezett növények orvosi használatának rendszerbevétele. Viszont éppen emiatt többnyire kulináris medicinaként hat. Meg kell azonban jegyezni, a kódex nem hivatkozik Méliuszék-ra, mint ahogyan Méliuszék sem említik e kéziratot.

A kódex hat fejezetben az összes orvosi szakmákat tárgyalja. A betegségeket a fejtől a sarokig haladó sorrendben említi. Sorra veszi a betegségek okait, jeleit, kórtanát, anatómiáját, majd rátér az életmódra, étel-ital-gyógyszerek és gyógymódok előírására. Hippokratéstől a csaknem kortárs Paracelsusig számos szerzőt idéz, főleg Aristotelest, Avicennát és Bayrust, (mintha csak utóbbinak tanítványa lett volna). Magyar szerzőt, vagy magyar orvosi művet nem idéz. Orvosi nézetei átmenetiek, a galenosi és a hippokratési nézet között. Gyakori a 8—10—22 anyagból összetett gyógyszer, a növények mellett ásványok és fémek szerepelnek, valamint állati szervek s emberi és állati váladékok. Gyógymódja: a test kóros nedveinek eltávolítása hányatás, hashajtás, vérvétel, izzasztás stb. útján, fürdőztetések, borogatások, porok, cseppek, „nagy álmat hozó orvosság“ (műtétí altatáshoz). Ismeri az esszenciát, a vizes és alkoholos kivonatokat. Gyógyszerei túlnyomóan hazaiak, de bőven akad közöttük külföldi is. Érdekes, hogy szerzőnk gyakran írja elő a tatárka kását, melyről a Murmelius féle 1533.-iki szójegy-

zék azt írja, hogy „tatárka ninczen magyar orsakban“ (Gomboc: A m. botanika története.) Szerzőnk a rendelkezésénél szem előtt tartja a szignatúrák tanát, vagyis tudójánál a tüdő alakjára emlékeztető tüdőfüvet, májbajnál a máj alakjára hasonlító májfüvet írja elő (paracelsikus hatás). Sebészeti kezelésben ma is helytálló műfogásokat használ, a sebet borral fertőtleníti és feltárja. Műszereinek száma szegényes. Néhány primitív (inkább babonás) „laboratóriumi“ eljárást említ a vizelet vizsgálására.

A kódex a 16. század egyetlen olyan magyar orvosi műve, melyből teljes, általános orvosi szemlélet hozható ki. Ezt a szemléletet a következőkben ismertetjük. A gyomor az emésztés székelye, a megemésztett ételből a máj készíti a négy kardinális nedvet: nyálat, vért, sárga és a fekete epét. A nedvek az egyes testrészeknek megfelelő keveredésben az ereken át jutnak el a megfelelő helyre. Az „éltető erekben“ (arteria), a vénák vére sötétpiros. A lép a vér „seprőjét“ fogadja be.

Háromféle lélek van (Aristoteles): éltető lélek (állatban és növényben); érző lélek, (emberben, állatban); okos lélek (emberben). Egyébként ötféle érzékelést ismer. Az agyvelő anyaga az emlékezet székelye; ismeri az agy-gyomrocst és az agyfolyosót. Az agyvelő hátsó részébe lokalizálja a mozgást, érzékelést, emlékezetet, álmat; az agy-gyomrocbsba a szédülést. Kétféle melegség van: természetes és természetén kívüli; előbbi lehet velünk született (a mozgás oka) és bevitt. A természetén kívüli melegség a láz, mely lehet szelíd, rothadott nedvességből keletkezett, vagy dögös matériából keletkezett.

Az anyaméh bár nem élő, de önálló s szabadon mozgó szerv (ősregi nézet). A fogantatás oka: a nő és férfi magjának egyesülése.

Örökléstanában szerepel a lues, a tüdőbaj, a vesekő, a bélpokloság.

Kóroktanában az Isten büntető keze és a varázslás mellett alkati gyengeség, öröklés, sérülés, mérgezés, autointoxitatio, emésztetlenség, a nedvek megromlása, fertőzés, és ragály szerepelnek.

Differenciáldiagnosztikájában megkülönböztet bőr alatti vize nyőt, hasvízkort és a meteorizmus okozta haspuffadást. A köszvény nem az ízületek üregeit, hanem az inakat és izmokat támadja meg. Megkülönbözteti az inyból, garatból, tüdőből és gyomorból jövő vérzést.

Külön fejezetet érdemel folyamatos, zengő, erőltetés nélküli magyar orvosi nyelvezetének dícsérete. E nyelv, véleményem szerint, készen állott rendelkezésre szerzőnknek. Szavai közül kiemelem a következőket: enhera = enheyra; éhgyomorra; meredek = tetanus; iha feje = gyomorszáj; razt = lépdagadás stb. Varjas szerint szerző „valószínűleg erdélyi származású ember volt. Erre vall a kódex nyelve, s azok a hazai személyek, akiket... megemlít.” Ez a körülmény nagyjelentőségűvé s minden propagandánál beszédesebbé teszi a könyv megjelentetését abban az időben, amikor a megszálló román hatalom erőszakkal némitja el a délerdélyi magyarság ősi iskoláit, talán éppen azt is, melyben szerzőnk járt. De nagyjelentőségű azért is, mivel a könyvek korához képest precíz, világos, fejlődésképes és gazdag magyar orvosi nyelvezete már magában véve is valószínűtlenné teszi Fr. Valjavec (Der deutsche

Kultureinfluss etc., 1941. München; ismerteti Kósa János, Egyet. Phil. Közl. 1941.) művének ama állítását, hogy Erdély a 16. sz. kultúrájának túlnyomó részét az erdélyi szászoknak köszönheti. Egy olyan gazdag, kifejező nyelv, mint kódexünké, nem máról holnapra keletkezik, hanem a megelőző évtizedek alatt számos, főleg szóbelileg s nem írásbelileg dolgozó, csiszoló kismestere, kézművese, névtelen orvos vagy sebész munkása volt. Éppen nem valószínű, hogy ezek szászok lettek volna.

A kódex anyagát egybevetve Mélius, Beythe, Frankovith műveivel, az Apaffiné kódex-szel (Debreczy Sándor: Monumentele, Kolozsvár 1938), a Házi különös orvosságokkal stb., kétségtelenül találunk hasonló vagy azonos eljárásokat, de ezek semmiesetre sincsenek egymással közelebbi vonatkozásban.

ELEKES GYÖRGY

Balanyi György: Kísérletek a magyar piaristák megtelepítésére Horvátországban. (A Szent István Akadémia II. osztályának értekezései. III. kötet, 4. szám). Budapest, Stephaneum nyomda, 1943 — 30 lap).

A magyar-horvát szellemtörténeti kapcsolatok egyik érdekes, egyházi jellegű részletkérdésére hívja fel figyelmünket Balanyi Gy. kis tanulmánya. Régi levelezések és okmányok alapján azt igyekszik kimutatni, hogy miért, milyen körülmények között hiúsultak meg Horvátországban a buzgó, magyarszellemeű piaristák megtelepítési és iskolaalapítási kísérletei, ugyanakkor, mikor más idegennyelvű területen nagy népszerűségnek örvendtek és szép